

VREDNOSTI ŽIVOTNE SREDINE KAO SASTAVNI DEO POLITIČKOG PROCESA

ENVIRONMENTAL VALUES AS AN ELEMENT OF POLITICAL PROCESS

Dr. Milovan Vuković, Univerzitet u Beogradu, Tehnički fakultet u Boru,
Dragan Randelović, spec. MBA, RTB Bor

IZVOD

U ovom radu se razmatra kako se vrednosti pripisane životnoj sredini, koje zastupaju različiti akteri iz redova ekologa, ekoloških organizacija, političkih lidera, te običnih građana, ugrađuju u politički proces. Razumevanje istorije ovog procesa potvrđuje poimanje politike kao autoritarne distribucije društvenih vrednosti. Rad analizira osnovne vrednosne dimenzije savremenog diskursa životne sredine i problem njihove integracije sa ostalim dominantnim vrednostima tradicionalno uključenih u politički proces. Pristup problemu je zasnovan na „3E” perspektivi koja zagovara potrebu integracije životne sredine, ekonomije i jednakosti (egalitarizma).

Ključne reči: politika, vrednosti, životna sredina, ekonomija, egalitarizam.

ABSTRACT

This paper is about how environmental politics and policy result from the ongoing expression of environmental values by environmentalists, environmental organizations, political leaders, and ordinary citizens. Understanding the history of this process is in agreement with the notion of politics as the authoritative allocation of values. The paper sets out the value dimensions of contemporary ecologism and analyses some of difficult issues for its integration into the political agenda. The approach is based on a "triple E" perspective – environment, economy, and equity.

Keywords: politics, values, environment, economy, equity.

1. UVOD

Tokom 19. veka pa sve do sredine prošlog stoleća politika je, uopšte uzevši, bila usmerena na sukobe oko ekonomskih vrednosti (akumulacija kapitala, širenje trgovine, ekonomski rast) i oko pravičnog, odnosno društva jednakih prava (nadnice, radni uslovi, društvena briga, javne zdravstvene i obrazovne usluge). Premda ova pitanja i dalje zaokupljaju najveći deo domaćeg političkog procesa, počev od 1970-ih pitanja zaštite životne sredine počinju da dobijaju na značaju. Međutim, da bi se problematika životne sredine uspešno integrisala u ukupan politički diskurs, potrebna je i saglasnost oko osnovnih etičkih vrednosti koje se vezuju za životnu sredinu. To proističe iz činjenice da ekologija kao fundamentalna naučna disciplina interdisciplinarnog karaktera daje osnovu za utvrđivanje i vođenje politike očuvanja životne sredine na globalnim i regionalnim nivoima.¹ Različite etičke vrednosti koje se vezuju za pojedine kategorije životne sredine, međutim, otežavaju uključivanje ovih pitanja u politiku, koja se može shvatiti i kao *autoritarna distribucija vrednosti*.² Dodatna teškoća su i kontraverzne

relacije između ključnih vrednosti životne sredine i ekonomije, s jedne strane, te, životne sredine i vrednosti vezane za ideje jednakih prava. U radu se, dakle, analiziraju pomenute protivurečnosti polazeći od „3E”perspektive koja objedinjuje životnu sredinu, ekonomiju i egalirizam.³

Treba napomenuti da su prisutne i snažne ideje i konkretna praksa da se protivurečnosti i ograničenje političkog procesa u području ekologije prevaziđu širim poimanjem politike, koja uključuje tzv. treći sektor u rešavanje ekoloških problema. Radi se o širokom procesu partnerstva vladinih institucija na različitim nivoima, nevladinih organizacija, naučnih i stručnih institucija, biznis sektora, posebno zagađivača, i svih građana, odnosno najšire javnosti u sagledavanje i rešavanja ekoloških problema. Ovaj proces, za sada najviše razvijen u lokalnim zajednicama, poznat je kao LEAP proces, odnosno kao proces lokalnih ekoloških akcionih planova.^{6,7}

2. KLJUČNE VREDNOSTI U ZAŠTITI ŽIVOTNE SREDINE

Mnogi teoretičari primećuju da se savremeni ekološki pokret zasniva na transformaciji društvenih vrednosti. Ne retko se operiše premisom o ekološkoj revoluciji kao radikalnoj kritici osnovnih pretpostavki modernog društva duhovno iznedrenog na talasu racionalizma 18. veka. Tako se ekološkom pokretu pripisuju post-materijalne vrednosti.

S druge strane, ni sam ekološki diskurs nije homogen već ga karakteriše široka lepeza najrazličitijih teorijskih, a i etičkih orijentacija, te se tako, pojedini pravac može lokalizovati u bilo kom delu širokog spektra između leve i desne. Uobičajeno je, ipak, da se čini distinkcija između *plitke* i *dubinske* ekologije. Prva se odnosi na probleme zagađenja i iscrpljivanja prirodnih resursa a druga u svom zahvatu seže do opštih principa kao što su: princip diverziteta, kompleksnosti, autonomije, decentralizacije, simbioze, egalitarizma, itd.¹

Brojne ekološke vrednosti koje se uključuju u ekologizam mogle be se, u krajnjoj analizi, svesti na tri osnovne vrednosti. One se odnose na: (1) zaštitu biodiverziteta i ekoloških sistema (2) minimizaciju negativnih efekata na zdravlje ljudi, i (3) uspostavljanje održivih modela upotrebe prirodnih bogatstava. Ove tri stavke javljaju se kao relativno novi i značajni akteri u areni političkih ideja., kako na globalnom tako i na regionalnom nivou.

Prva od ove tri vrednosti životne sredine obuhvata najveći deo onoga što se podvodi pod ekologiju. I ovde se, međutim, javlja idejna šarolikost, koja se ogleda u razlici između *prezervacije* i *konzervacije* prirodnih sistema, odnosno između *biocentričnih*, *ekocentričnih*, i *antropocentričnih* orijentacija. Ključno pitanje razmimoilaženja je objekt, odnosno nosioc vrednosti. Da li su to sva živa bića ili samo ljudi? Zašto su neke biljne i životinjske vrste privilegovane u odnosu na druge u aktuelnoj politici zaštite? Da li je važnije zaštititi habitat ili individualne vrste? Ova i ostale slične dileme nisu jednoznačno razrešene. Preovladava ipak antropocentrični pristup prema kojem jedino bića kadra da izraze *interese* mogu biti nosioci vrednosti.

Ove dileme u ključnom vrednosnom pristupu rešavanju ekološke krize posebno su akcentovane profilisanjem dva dominantna pristupa – “deep ecology” i pristupa Rio konferencije UN iz 1992. godine koji je poznat kao koncept održivog razvoja. Deep ecology polazi više sa ekocentričnog stanovišta i smatra se da su njeni ciljevi više utopističkog karaktera, dok je za koncept održivog razvoja karakteristična antropocentrična orijentacija. Međutim, sve više je nastojanja da se ovi na prvi pogled različiti pristupi integrišu i povežu u jednu celinu.⁹

Kada je reč o drugoj ključnoj vrednosti – *zdravlju* – postoje dva dijamentralno različita shvatanja. Prema prvom, u vrednovanju zdravlja i bogatstva prednost treba dati drugom faktoru, jer, bogatije društvo povlači za sobom i bolju zdravstvenu zaštitu⁴. Drugi i preovlađujući pristup

podrazumeva da se zdravlju i zaštiti životne sredine mora ponekad dati preimućstvo nad ekonomijom, posebno kada je zdravlje ljudi na pojedinim radnim mestima ugroženo⁵. Ipak, kao sporno ostaje način na koji se maksimiraju zdravstveni pokazatelji i visina rizika koje je društvo spremno da podnese za očekujući ekonomski rast.

Konačno, treća ključna vrednost u ukupnom diskursu zaštite životne sredine – *održivost* – može biti njegova najznačajnija dimenzija s obzirom na očekivanu potpunu transformaciju industrijskog društva. Koncept održivosti pomera fokus društvene pažnje sa sadašnjih na buduće generacije. Sa etičkog stanovišta postoje prigovori u smislu obaveza sadašnje generacije da obezbedi buduće potrebe koje mogu biti sasvim drugačije od postojećih. Takođe, pojam obaveze podrazumeva i obrnuti odnos.

Ove tri ključne vrednosti, prisutne u savremenom ekološkom pokretu, moraju izboriti svoje mesto na političkom poprištu sukoba između drugih dominantnih vrednosti. Problem je utoliko složeniji što i među vrednostima životne sredine dolazi do međusobnog konflikta.

3. ŽIVOTNA SREDINA I EKONOMIJA

Obezbediti istovremeno ekonomski rast i poboljšanje u zaštiti životne sredine izgleda, za mnoge, još uvek cilj koji tek treba dostići. Tržište i sačuvana životna sredina nastavljaju da budu u konfliktu pre svega zbog stalno izražene težnje za daljim ekonomskim rastom. To je razlog za izražen pesimizam po ovom pitanju uprkos činjenici da povećano materijalno blagostanje dovodi, ipak, do poboljšanja životne sredine što iskustva iz razvijenih zemalja potvrđuju.

Za političke lidere i elite uglavnom je politički kontraproduktivno pozivanje na mere poput štednje i konzervacije prirodnih resursa koji još uvek nude znatan broj radnih mesta. Ne manje značajan je i problem raskoraka između kratkoročne prirode političkih ciljeva (agendi) i dugoročne prirode rešavanja većine problema vezanih za zaštitu životne sredine

U ovoj analizi treba ukazati na to da sam rast nacionalnog društvenog proizvoda ne znači i proporcionalni rast narušavanja životne sredine. Naime, potrošnja energije i materijala su činioci od prvorazrednog značaja u procenjivanju efekata na životnu sredinu. Primera radi, automatizacija i robotizacija doprinose manjem zahtevu za osvetljenjem i toplotom, a, izostaju i velike gužve u vreme saobraćajnih špiceva.

U savremenoj ekonomiji razvijen je novi pristup tzv. “ekonomike okoline” odnosno “ekološke ekonomije” koji integriše klasične ekonomske teorije i ekološke vrednosti. Time svoju teorijsku osnovu dobija i koncept održivog razvoja, što ima nesumnjivi praktični značaj za svaku politiku koja računa na vezu ekonomije, razvoja privrede i zaštite životne sredine.⁸

4. ŽIVOTNA SREDINA I EGALITARIZAM

Kada se radi o vezi između životne sredine i jednakosti, ovaj problem se, u globalnim razmerama, najčešće analizirao sa stanovišta odnosa između razvijenog Severa i siromašnog Juga. I premda je u ovoj oblasti došlo do izvesnih kvalitativnih pomaka, manja analitička pažnja se usmeravala na karakter ove relacije unutar zemalja razvijenog dela sveta. Značaj samog pitanja nije za potcenjivanje. Veruje se, naime, da sve dok se ne reguliše ovaj odnos sam problem zaštite životne sredine ne može se politički uspešno iskristalisati.

S obzirom na feminizam, pokret za šira prava i položaj žena, odnosno odgovarajuću zastupljenost žena u najrazličitijim institucijama društvene strukture, doprinosi afirmaciji vrednosti životne sredine. Isto se, međutim, ne može tvrditi za veze između vrednosti životne sredine i onih svojstvene za borbu oko klasne jednakosti. Zategnutost je ovde prilično velika,

posebno po osnovu stečenog straha od gubitka mogućnosti zapošljavanja. Ovaj osećaj straha se posebno manifestuje kod zaposlenih u oblasti drvne industrije, rudnika uglja i metala, itd. Zaposleni u hemijskoj industriji strahuju pak od strože pravne regulative koja nameće potrebu prečišćavanja otpadnih fluida.

Ovo je, ipak, jedna strana medalje koja odslikava jasan politički značaj problema. Druga je da sami napori na zaštiti životne sredine mogu stvoriti nova radna mesta koja mogu ublažiti, a, moguće, i eliminisati rizik od gubljenja radnih mesta. Recikliranje je, na primer, radno intenzivna aktivnost. U Nemačkoj, na primer, oo 700.000 zaposlenih radi na tehnologijama kojima se kontrolišu procesi i pojave u životnoj sredini. No, sam problem horizontalne mobilnosti ugroženih radnika skopčan je, opet, s drugim pitanjem iz domena socijalne jednakosti – mogućnost da se potencijalno pravo za više obrazovanja i aktuelno realizuje. Problem je posebno izražen u bivšim socijalističkim zemljama Evrope.

Konačno, u pojedinim razvijenim zemljama (SAD i Kanada) problemi zaštite životne sredine sagledavaju se i kroz prizmu razlika po osnovu rase, odnosno sa stanovišta socijalno marginalizovanih grupa. Te grupe mogu biti i belci ukoliko pripadaju slojevima siromašnog stanovništva u naseobinama podignutim u okruženjima postrojenja koja zagađuju životnu sredinu. Osnovno ovde je da se neka lokalna zajednica izlaže neproporcionalno visokom ekološkom riziku u odnosu na ostatak stanovništva šire zajednice.

5. ZAKLJUČAK

Integrisanje životne sredine, ekonomije i ideja jednakih prava je i mora da bude prevashodno politički proces. Premda je ovo obećavajuće, proces nije lak budući da rešenje ne dolazi po osnovu samo jedne od tri razmatrane dimenzije. Pretpostavka za vidno mesto životne sredine u političkom procesu je opšta volja društva da se aktivno uhvati u koštac sa ovim problemima. Ovaj faktor je podložan izrazitim oscilacijama što se odražava i kroz zastupljenost pitanja životne sredine u pojedinim političkim ciklusima.

6. LITERATURA

1. Radulović, J., Bošnjak, M., Spariosu, T., Pavković, M., Kotlica, S., Simić, J., Pantović, M. i Maja Krunic-Lazić. (1987): *Koncept održivog razvoja*. Savezno Ministarstvo za razvoj, nauku i tehnologiju. Beograd. str. 38.
2. Easton, D. (1953): *The Political System*. Knopf, New York.
3. Paehlke, R.C. (2000): *Environmental Values and Public Policy*. (pp. 77-97). In: *Environmental Policy* (ed. by Vig, N.J. and M.E. Kraft). Washington, D.C..
4. Widavsky, A. (1988): *Searching for Safety*. Transaction. New Brunswick, N.J..
5. Sagoff, M. (1988): *The Economy of the Eearth*. Cambridge University Press. New York.
6. Marjanović, T., Randelović, D., (2002): Projektne osnove učešća javnosti u donošenju LEAP, Društvo mladih istraživača Bor, Bor
7. Marjanović, T. uredn.,(2003), LEAP opštine Bor, Građanski forum, Bor
8. Stevanović, V., (1995), Fragmenti o odnosu ekologije i ekonomije, III naučno stručni skup "Naša ekološka istina", Zbornik radova , 435-440, Borsko jezero
9. Piperski, J., Belić, S., (2002), DEEP ECOLOGY i Rio Konvencija – sličnosti i razlike, X naučno-stručni skup "Ekološka istina", Zbornik radova, 278-280, Donji Milanovac